

גלות ושיבה לְמִסְכָּה

אחמד ברק לי
מאנגלית: עמי אשר

סדק

כתב־עת לנְכֻזָה שכאן

לקראת שיבת פליטים פלסטינים
גיליון 6, מאי 2011

"בחוודש אפריל 2005, ערב יום הזיכרון ה-57 לנכבה, קבוצת צעירים אשר גרים בטירה, דור שלישי לנכבה, הקימו לא רחוק מכפרם את ועד עקורי כפר מספה. הם החליטו לתעד את הסיפור של כפרם ואת הסבל של אבותיהם, כדי להגן על העתיד. המשכה של היוזמה מאותו חודש אפריל היתה ביקור רב משתתפים בכפר, אשר אליו הגיעו עשרות מבני הכפר ותומכיהם לצד חברי עמותת זוכרות. במהלך הביקור ניטעו שתילי זית ותאנים. לאחר מספר ימים נעקרו השתילים, נחסמו הדרכים המובילות לבית הספר של הכפר ונסגרה דלתו על-ידי הרשויות.

היוזמה נמשכה. הוועד פתח מחדש את בניין בית הספר והפך אותו למועדון תרבות. הערב התרבותי הראשון נערך ביום ה-11 במאי 2005. התארח בו הסופר סלמאן נטור והציג את המחזה שלו, "זיכרון". תגובת הממסד לא איחרה לבוא: בניין בית הספר גודר בגדר תיל. הפעילות המשיכה עם שני ערבי תרבות ביולי 2005. בערב הראשון התארח הסופר היהודי ממוצא עיראקי סמי מיכאל. בשני השתתפו עשרות אמנים, וביחד עם פעילים ובני הכפר נערכה פעילות אמנותית ופוליטית. הגדר נהפכה למיצג מחאה אמנותי גדול. השלטונות הגיבו בעצבנות טפשית, וקרעו את הציורים.

שנה לאחר מכן, ב-3 במאי 2006, ביום השנה ה-58 לנכבה, העלינו בין שרידי הכפר את הצגת התאטרון "דוד מתא", שדרכה סיפר השחקן לטף נויסר את סיפור הנכבה לילדים. הפעם הגיעה התגובה לסף שיגעון: דחפוריהם של השלטונות הרסו את בניין בית הספר ונטעו במקומו עצי הדורים כדי להסתיר את הפשע. תגובתנו היתה שרטוטו מחדש של שטח בית הספר לפני הנכבה. במאי 2007 קיימנו לראשונה את יום הזיכרון לנכבה ללא בניין בית הספר. ובכל זאת, הכנו תוכנית מיוחדת לילדים: הם ציירו ציור קיר ענק. הפעם, לאחר שהבינו שההרס לא עצר את הפעילות, השלטונות לא הגיבו.

את הכרוניקה הזו כתב עמר אלע'בארי, ופרסמה באפריל 2009, שנתיים לפני עריכתו של גיליון זה של סדק, בחוברת שפרסמה עמותת זוכרות לקראת סיור בכפר מספה. במהלך השנתיים המשיכו פעולות הזיכרון והשיבה למספה, והתחזק גם מקומו של מספה כאתר של זיכרון ופעילות פוליטית. לכן גם מתמקדים שלושה מהפרויקטים אותם אנחנו מציגים בפרסום זה של סדק באפשרויות של שיבה למספה.

פרויקט זה, של אחמד ברקלי, התפתח מתוך סדנת ה"דה־קולוניזציה של האדריכלות" (DAAR – Decolonizing Architecture Art Residency) בבית־סאחור. נרטיב ההתהוות מחדש של ברקלי מדמיין שיבה המתרחשת בארבעה שלבים: ראשית, באמצעות התערבויות סימבוליות באתר הכפר; שנית, שיבה סמלית של פלסטינים המתגוררים בישראל למספה; שלישית, שיבה ממשית של קומץ משפחות אחרות, שיתחילו לשחזר את המרקם העירוני; רביעית, גיבוש המרקם העירוני למען המשפחות הנותרות, בין אם יבחרו לשוב או להמשיך להעדר.

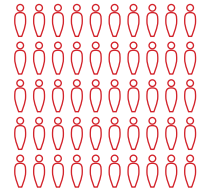
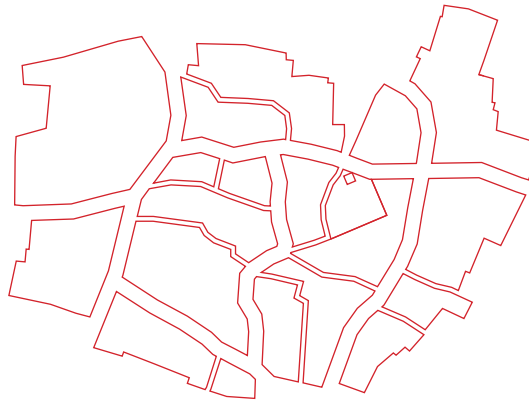
שלב 1

במובנים רבים, ניתן לפרש שלב זה כמצב העכשווי. מדובר במצב שמאפשר התערבות סימבולית בציפייה לשיבה מוחשית, במידה רבה בסגנון תפיסתם מחדש של מבני בית הספר היסודי (טרם הריסתם). עקרון המפתח בשלב זה הוא שילוט: הצבת ציוני דרך לשם ניכוסו מחדש של אתר הכפר.

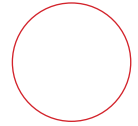

הצבת ציוני דרך

סדרת התערבויות סמליות במרחב, במטרה לציין את המשפחות העקורות ואת המרקם החברתי של הכפר.

0 Present

0 People/Ha

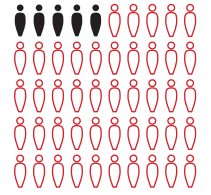
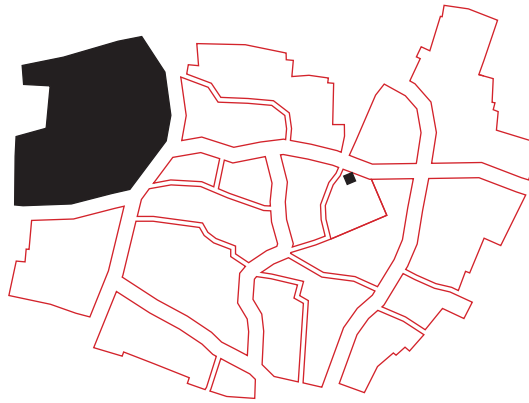
שלו 2

מצב זה מייצג את השיבה הסמלית של אזרחי ישראל הפלסטינים. מדובר בקבוצה שנהנית כיום במידה מסוימת מגישה פיזית לאתר, למרות שהבעלות על האדמה נשללת ממנה. כל יתר המשפחות שרויות עדיין בחוסר ודאות; חלקותיהן טרם עובדו מחדש. אם נפרש מצב זה כשלב של שיבה, הרי שאולי מוטל על חוד החנית הזה של השבים לנטוע את הזרזים שידרבנו את פיתוח הכפר.

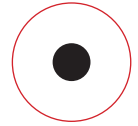

נטיעת מוקדי צמיחה

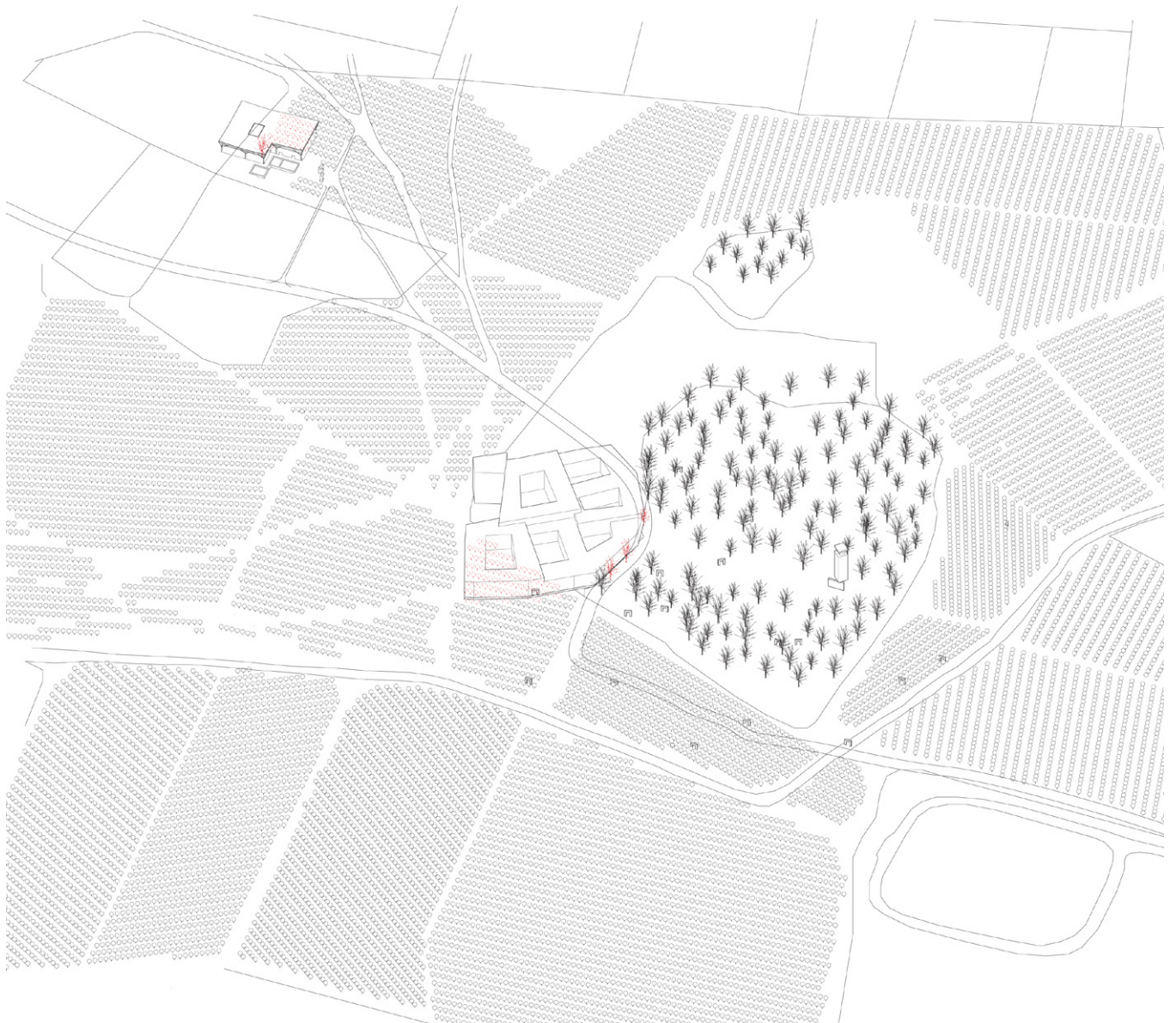
חנוכת מבני הציבור המרכזיים והתשתיות עתידה לחולל ולשמר תהליך של צמיחה. צריח המסגד כבר משמש כסמן מובהק של נוכחות פלסטינית מתמשכת ברחבי ישראל-פלסטין (הוא נעדר רק במספר קטן של אתרים, שהנם נוצרים או דרוזים באופיים). הבחירה הכלל-עולמית כמעט להאיר את הצריחים הללו באור ירוק בלילה נראית מתבקשת כדרך לבטא קריאת תגר סמלית.

520 Present

54 People/Ha

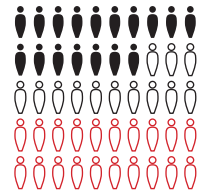
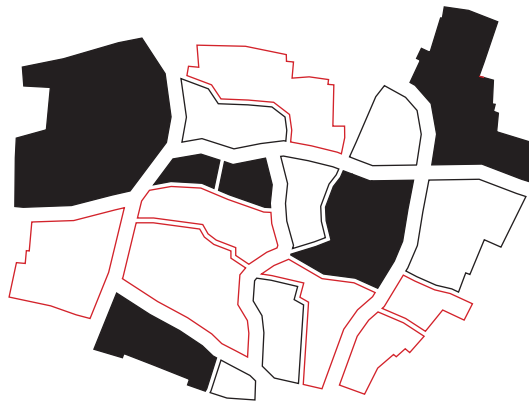
שלו 3

במצב זה כבר התאפשר לכמה משפחות לבחור אם לשוב או להישאר נעדרות, בעוד שאחרות נותרות בחוסר ודאות. בשלב זה, הכפריים השבים, שמספרם עלה בשיעור ניכר בגלות, צפויים להתחיל לגבש את גרעין הכפר המקורי, והחלקות המשפחתיות המקוריות יתחילו להתפשט אנכית וללבוש צורה של רבעים עירוניים צפופים.

גילום חוסר הוודאות

חזרה מדורגת של פליטים יוצרת עירוניות המורכבת ממרחב ודאי ובלתי ודאי, אדריכלות צפופה של נוכחות לצד נוף של מחיקה שממשיך לסמן את המשפחות שעתידן טרם הוכרע או שעדיין לא עלה בידן לשוב.

1760 Present

185 People/Ha

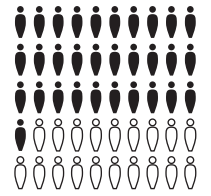
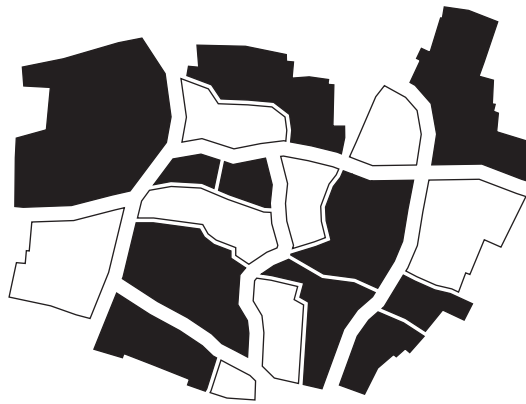
שלב 4

במצב זה כל משפחה עקורה כבר בחרה אם לשוב או להמשיך להעדר. חללי ההעדרות הופכים למרחבים קהילתיים מוגנים בתוך מרקם הכפר. המלצתנו היא שמרחבים אלה ינוכסו מחדש בתהליך של חשיפת הקרקע. חשוב לציין שיש לראות בשלב זה אך ורק את שיאו של מהלך השיבה הראשון: המעבר מחוסר ודאות לוודאות כדרך להתחיל ליישב את מצב הגלות באמצעות בניית מרחב מחיה המחבר בין עבר להווה. את השלב שאחריו ניתן לראות כשילוב מחדש: הרחבת המרחב העירוני של הכפר עשויה לבוא בעקבות זאת, ביחד עם פיתוח המכוון כלפי חוץ עם השתלבות משמעותית יותר בתשתיות אזוריות וארציות.

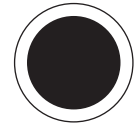

סימון ההעדר

הבחירה האפשרית של כמה משפחות להישאר נעדרות, מכוננת חללים ריקים לצמיתות בתוך המרקם העירוני. אלה נהפכים למרחבים ציבוריים בעלי ארכיטקטורה שתגבש באמצעות דו־שיח בין שכבות של זיכרון, מחיקה ונוכחות.

3200 Present

337 People/Ha

סדק - כתב עת לנכבה שכאן, גיליון 6, מאי 2011
לקראת שיבת פליטים פלסטינים

מערכת: עפר כהנא, אסנת בר-אור, איוב אעמר, נורמה מוסי, איתן ברונשטיין, תומר גרדי, עמר אלע'בארי
עורך: תומר גרדי
עריכה חזותית: עפר כהנא ואסנת בר-אור, פרהסיה
הפקה: עמותת זוכרות
עריכה לשונית והגהה: אפרת אבן-צור
מוציאים לאור: פרהסיה, זוכרות